

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
SARTRE

ALBERT CAMUS
MAURICE MERLEAU-PONTY
CLAUDE LÉVI STRAUS

Copleston'un FELSEFE TARİHİ'nin özgün bölümlenişİ

Cilt 1

Bölümler I ve II — Yunanistan ve Roma

Cilt 2 Ortaçağ Felsefesi

Bölüm I — Augustine'den Bonaventure'ye

Bölüm II — Büyük Albert'ten Duns Scotus'a

Cilt 3 Geç Ortaçağ ve Rönesans Felsefesi

Bölüm I — Ockham'dan Kurgul Gizemcilere

Bölüm II — Platonizmin Yeniden-Dirilişinden Suárez'e

Cilt 4 Modern Felsefe

Descartes'tan Leibniz'e

Cilt 5 Modern Felsefe — İngiliz Felsefecileri

Bölüm I — Hobbes'tan Paley'e

Bölüm II — Berkeley'den Hume'a

Cilt 6 Modern Felsefe

Bölüm I — Fransız Aydınlanmasından Kant'a

Bölüm II — Kant

Cilt 7 Modern Felsefe

Bölüm I — Fichte'den Hegel'e

Bölüm II — Schopenhauer'dan Nietzsche'ye

Cilt 8 Modern Felsefe — Bentham'dan Russell'a

Bölüm I — İngiliz Görgücüleri ve İngiltere'de İdealist Devim

Bölüm II — Amerika'da İdealizm, Pragmatik Devim

İdealizme Başkaldırı

Cilt 9 Modern Felsefe — Maine de Biran'dan Sartre'a

Bölüm I — Devrimden Henri Bergson'a

Bölüm II — Bergson'dan Sartre

FELSEFE TARİHİ

CİLT 9

MODERN FELSEFE

MAINE DE BIRAN'DAN SARTRE'A

Bölüm 2b

Sartre

Frederick Copleston

Çeviren

Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. No 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com www.ideayayinevi.com

Copyright © 1990-2010 Aziz Yardımlı

İngilizce'de

*A History of Philosophy: Volume IX, Part II, Modern Philosophy,
Maine de Biran to Sartre*'da yayımlanmıştır

© 1974 Frederick Copleston

Felsefe Tarihi, Cilt 9 Bölüm 2b

Sartre olarak ilk yayım İDEA, 1990

Üçüncü basım 2010

Tüm hakları saklıdır

*Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin
izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez*

Baskı: Bayrak Matbaası

Davutpaşa Cad. No 14, Kat 2 MB İş Merkezi

Topkapı — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 010 5

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM BİR SARTRE'İN VAROLUŞÇULUĞU (1)

1. *Yaşam ve Yazılar* — 7
2. *Düşünme-Öncesi ve Düşünsel Bilinçler: İmgeleme ve Duygusal Bilinç* — 9
3. *Fenomenal Varlık ve Kendinde-Varlık* — 15
4. *Kendi İçin Varlık* — 19
5. *Kendi İçin Varlığın Özgürlüğü* — 22
6. *Başkalarının Ayrısınması* — 28
7. *Tanrıtanımazcılık ve Değerler* — 31

BÖLÜM İKİ SARTRE'İN VAROLUŞÇULUĞU (2)

1. *Sartre ve Marxizm* — 37
2. *Critique'in Amaçları* — 41
3. *Bireysel Kuvvet* — 46
4. *Karşı-Eytişim ve Kuvvet-Süredurumunun Denetimi* — 48
5. *Küme ve Yazgısı* — 51
6. *Eleştirel Yorumlar* — 53

MERLEAU-PONTY'NİN GÖRÜNGÜBİLİMİ

1. *Camus; Saçma ve Başkaldırı Felsefesi* — 60
2. *Merleau-Ponty; Beden-özne ve Dünyası* — 67
3. *Merleau-Ponty ve Marxizm* — 82
4. *Levi-Strauss ve İnsan* — 83

KISA BİR KAYNAKÇA — 91

NOTLAR — 98

SÖZLÜK — 104

DİZİN — 105

BÖLÜM BİR SARTRE'IN VAROLUŞÇULUĞU (1)

1. Yaşam ve Yazılar

Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir başlıklı ünlü söyleminde Sartre okuyucularına Hıristiyan ve tanrıtanımsızcı olmak üzere iki tür varoluşçu olduğunu bildirir. Hıristiyan varoluşçuluğun temsilcileri olarak 'Katolikliği kabul etmiş olan Jaspers ve Gabriel Marcel'den¹ söz ederken, tanrıtanımsızcı varoluşçuluğun temsilcileri olarak Heidegger ve kendisinden söz eder. Aslında Jaspers bir Katolik değildi ve, dahası, zamanla kendi felsefesi için 'varoluş felsefesi' (*Existenzphilosophie*) etiketini olmaktan çok betimlemeci bir felsefe etiketini yeğlemeye başladı. Gabriel Marcel gerçekten de bir Katoliktir; ama, belirttiğimiz gibi, sonunda 'varoluşçu' etiketini yadsıdı. Heidegger'e gelince, kendini Sartre'dan belirtik olarak ayırmıştır; ve kesinlikle bir Hıristiyan olmamasına karşın bir tanrıtanımsızcı olarak nitelendirilmekten hoşlanmaz. Bu nedenle varoluşçuluk üzerine kitapların genellikle adları Sartre tarafından verilen tüm felsefecileri ve sık sık başkalarını da inceleme kapsamına almalarına karşın, 'varoluşçu' etiketinin açıkça kabullenilmesi söz konusu olduğunda, öyle görünür ki geriye kendini bu yolda betimlemiş ve varoluşçuluğun özsel öğretisi olarak gördüğü şeyi açıklamış olan Sartre'ın dışında hiç kimse kalmaz.

Sartre'ı son yıllarda Marxizmin zamanımızın biricik yaşayan felsefesi olduğunu söylerken bulmak biraz rahatsız edici

gelebilir. Ama gene de bundan Sartre'ın sırtını kesinlikle varoluşçuluğa döndüğü ve bunun yerine Marxizmi kabul ettiği sonucunu çıkarmak doğru olmayacaktır. Sonraki bölümde açıklanacağı gibi, ikisinin bir kaynaşmasını, kemikleşmiş Marxizmin bir varoluşçuluk aşısı yoluyla gençleştirilmesini bekler. Bu bölüm *Varlık ve Hiçlik*'te geliştirildiği biçimiyle genel olarak Sartreci varoluşçuluğun ve varoluşçuluğu Marxizm ile kaynaştırma işine girişmeden önceki yazıların bir açıklamasına ayrılacaktır.

Başka yerlerde olduğu gibi felsefe dünyasında da modalar vardır; ve varoluşçuluğun modası geçmiştir. Dahası, Sartre onu felsefi çalışmaları ile uğraşmayı göze almayacak pekçok insanın gözünde ünlü kılan oldukça kabarık bir sayıda roman ve oyun yayımladığı için, onu ciddi bir felsefeci olmaktan çok yazınsal bir kişilik olarak görme yönünde bütünüyle doğal bir eğilim vardır. Gerçekten de, zaman zaman, ama haklı olarak, tüm felsefi düşüncelerini başka düşünürlerden, özellikle Alman olanlardan türettiği söylenmiştir. Ve Marxizm ile uzun süren ve en sonunda onu varoluşçuluk ile kaynaştırma girişiminde doruğuna varan flörtü belki de bu izlenimi güçlendirmiştir. Ama Sartre'ın bir felsefeci olarak değeri geçmişteki ateşli hayranları tarafından abartılmış olsa da, bu değeri düşürmek de olanaklıdır. Bir romancı, oyun yazarı ve toplumsal ve politik davalar için bir kampanyacı olduğu olgusu gene de yetenekli ve ciddi bir düşünür olmadığı vargısını gerektirmez. Paris *cafélerinde* yazmış olabilir; ama kafası çok iyi çalışan biridir ve felsefesi hiç kuşkusuz önemsiz değildir; üstelik bundan böyle Fransa'da bir zamanlar olduğu gibi moda olmasa da. Burada bir oyun yazarı ya da bir romancı olarak değil ama bir felsefeci olarak Sartre ile ilgileniyoruz.

Jean-Paul Sartre 1905'te Paris'te doğdu.² Yüksek eğitimini 1924'ten 1928'e dek *École Normale*'de tamamladı. Felsefede bir *agrégation* aldıktan sonra Le Havre, Laon ve daha sonra Paris *lycéelerinde* felsefe öğretmenliği yaptı. 1933'ten 1935'e dek ilkin Berlin'de ve daha sonra Freiburg Üniversitesinde bir araştırma öğrencisi oldu. Daha sonra yine Paris'te *Lycée Condorcet*'de öğretmenlik yaptı. 1939'da Fransız ordusuna girdi ve 1940'ta tutsak edildi. 1941'de serbest bırakılması üzerine

felsefe öğretme işine geri döndü ve ayrıca Direniş deviminin etkin üyelerinden biri oldu. Sartre hiçbir zaman bir üniversite kürsüsünde bulunmadı.

Sartre yazmaya savaştan önce başladı. 1936'da 'Ben' ya da 'Kendi'³ üzerine bir çalışmayı ve ayrıca imgelem üzerine *L'imagination. Étude critique* [*İmgelem. Eleştirel İnceleme*]⁴ başlıklı bir çalışma yayımladı. 1938'de ünlü romanı *La nausée*⁵ [*Bulantı*] yayımlandı. 1939'da *Esquisse d'une théorie des émotions*⁶ [*Bir Duygular Kuramı İçin Taslak*] başlığı ile duygular üzerine bir çalışması ve *Le Mur*⁷ [*Duvar*] başlığı altında öyküleri çıktı. 1940'ta savaş sırasında Sartre *L'imaginaire: psychologie phénoménologique de l'imagination* [*İmgesel: İmgelemin Ruhbilimsel Görüngübilimi*] başlığı altında imgelem üzerine ikinci bir kitap yayımladı,⁸ ve başlıca felsefi yapıtı *L'être et le néant: essai d'une ontologie phénoménologique* [*Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Bir Ontoloji Üzerine Deneme*] 1934'te çıktı.⁹ *Les mouches*¹⁰ [*Sinekler*] başlıklı oyunu aynı yıl sahnelendi. *Les chemins de la liberté* [*Özgürlük Yolları*] başlıklı romanının ilk iki cildi¹¹ ve ayrıca ünlü oyunu *Huis clos*¹² [*Gizli Oturum*] 1945'te çıktı. 1946'da iki oyunu daha çıktı ve aynı yıl yukarıda sözü edilen söylem¹³ ve ayrıca *Réflexions sur la question juive*¹⁴ [*Yahudi Sorusu Üzerine Düşünceler*] yayımlandı.

İzleyen yıllarda Sartre çok sayıda oyun yazdı ve denemelerinin derlemi ise 1947, 1948, 1949 ve 1964 yıllarında *Situations* [*Durumlar*] başlığı altında yayımlandı.¹⁵ Sartre 1945'te *Les temps modernes* [*Modern Zamanlar*] başlıklı derginin kurucularından biriydi ve aralarında Ortaklaşacılık üzerine olanların da bulunduğu yazılarından bir bölümü burada yayımlandı. Varoluşçuluğu ve Marxizmi kaynaştırma girişimi 1960'ta *Critique de la raison dialectique*¹⁶ [*Eytişimsel Usun Eleştirisi*] başlıklı çalışmanın ilk cildinin yazılmasına götürdü. Sartre ayrıca Jean Genet'nin çalışmalarına bir giriş yazısı da yayımladı: *Saint Genet: comédien et martyr*¹⁷ [*Saint Genet: Komedyen ve Şehit*].

2. Düşünme-Öncesi ve Düşünsel Bilinçler: İmgeleme ve Duygusal Bilinç

Denemelerinden birinde Sartre Fransızların üç yüz yıldır 'Kartezyen özgürlük' ile, başka bir deyişle özgürlüğün doğası

üzerine entellektüalist bir Kartezyen görüşle yaşamakta olduklarını belirtir.¹⁸ Bu ne olursa olsun, Descartes'ın gölgesinin Fransız felsefesi üzerinde boylu boyunca uzandığını söylemek bir abartma olmayacaktır. Bu hiç kuşkusuz tüm Fransız felsefecilerinin Kartezyenler oldukları değil, ama birçok durumda kişisel felsefecilik konumlarını başlatan sürecin bu en önde gelen Fransız felsefecinin düşüncelerinden yana ya da onlara karşı olma ölçütüyle belirlendiği anlamına gelir. Bu tür etkiyi Sartre'ın durumunda da görebiliriz. Ama Sartre ayrıca Hegel, Husserl ve Heidegger'den de güçlü olarak etkilendi. Burada da herhangi bir Alman felsefecinin izleyicisi olması Descartes'ın ya da ardıllarının bir izleyicisi olmasından daha öteye geçmez. Örneğin *Varlık ve Hiçlik*'te Heidegger'in etkisi yeterince açık olarak görünür, üstelik Alman felsefeci Sartre tarafından sık sık eleştirilmiş ve Heidegger'in kendisi Sartre'ın varoluşçuluğu ile herhangi bir ilişkiyi yadsımış olsa da. Akademik bir bakış açısından,¹⁹ Sartre'ın düşüncesi bir ölçüde Descartes, Hegel, Husserl ve Heidegger'in yöntem ve düşünceleri üzerine kafa yorma yoluyla gelişmişken, İngiliz görgücülüğü görüş alanına pek girmez,²⁰ ve özdekçilik, en azından Marxist olmayan biçimlerinde, pek yararlandığı bir felsefe değildir.

Kartezyenizm ve fenomenoloji tarafından oluşturulan arkatasarın etkisi kendini Sartre'ın yalnızca 'Ben' üzerine 1936 denemesinde değil, ama imgelem ve duygu üzerine çalışmalarında ve *Varlık ve Hiçlik* için girişte bilince yöneltilen dikkatte de gösterir. Aynı zamanda Sartre kendi konumu ve Descartes ve Husserl'in konumları arasındaki ayrımları açıkça gösterir. Sartre için temel veri düşünme-öncesi bilinç dediği şeydir, örneğin bu masa, bu kitap ya da şu ağaç gibi şeylerin ayırmsanması. Bununla birlikte, Descartes'ın *Cogito ergo sum* da kendisiyle başladığı şey düşünme-öncesi bilinç değil ama düşünen bilinçtir ki, 'kendi'yi bir nesne olarak oluşturan bir edimi anlatır. Böylece Descartes bir bilinç nesnesi olarak kendi içinde kapalı 'Ben'den dışsal nesnelere ve başka kişilerin varoluşlarının aklanmış bir önesürümüne geçiş yapma gibi bir sorun karşısında kalır. Ama eğer düşünen bilincin arkasına düşünme-öncesi bilince gidersek bu sorun doğmaz, çünkü bu bilinç nesnesini kendisini aşarak, ona doğru uzan-

dığı bir şey olarak konutluyor olması anlamında 'aşkın'dır.²¹ 'Tüm bilinç, Husserl'in gösterdiği gibi, *birşeyin* bilincidir. Bu demektir ki aşkın bir nesnenin *konutlanması* olmayan hiçbir bilinç yoktur, ya da, eğer yeğlenirse, bilincin hiçbir "içeriği" yoktur.²² Örneğin bu masayı ayımsadığımı varsayalım. Masa bir içerik olarak *bilincimde* değildir. Uzaydadır, bir pencerenin ya da kapının yanında, ya da nerede olursa olsun herhangi bir yerdedir. Ve onu 'niyetlediğim' zaman, onu bilinci aşan olarak konutlarım, ona içkin olarak değil. Bu durumda hiç kuşkusuz Husserl'in varoluşu parantezleme işlemi, tüm bilinç nesnelere salt içkin olarak görme ve bir ilke sorunu olarak onların nesnel göndergelerine ilişkin yargıyı askıya alma yöntemi yanlış olur. Algı söz konusu olduğu sürece, bilincin nesnesi aşkın olarak ve varolan olarak konutlanır. Bu masayı algıladığım zaman, masanın ansal bir tasarımı değil ama kendisi niyetli edimin nesnesidir; ve varolan olarak konutlanır. Sartre öyleyse Husserl'in varoluşun parantezlenmesi görüngübilime özeldir yolundaki görüşünü yadsımda Heidegger'i izler.²³

Sartre hiç kuşkusuz hiçbir zaman nesnelere doğaları konusunda yanlışlar yapmadığımızı ileri sürmez. Örneğin alacakaranlıkta ormanda bir adam gördüğümü ve bunun bir ağaç kütüğü çıktığını varsayalım. Açıktır ki bir yanlışlık yapmışımdır. Ama yanlışlık olgusal bir şeyi, eş deyişle bir ağaç kütüğünü ansal bir içerik ile, bilincin nesnesi olmuş olan bir insan tasarımı ile karıştırmış olmamdan oluşmaz. Bir nesneyi aşkın olarak konutlayarak algılamışım; ama doğasını yanlış değerlendirmiş ya da yanlış yorumlamışım. Başka bir deyişle, olgusal nesne konusunda yanlış bir yargıda bulunmuşumdur.

O zaman imgeler ve imgelem açısından durum nedir? İmgelem, bir bilinç biçimi olarak, niyetlidir. Kendi özellikleri vardır. 'Her bilinç kendi nesnesini konutlar, ama her biri bunu kendi yolunda yapar.'²⁴ Algı nesnesini varolan birşey olarak konutlar; ama anlığın özgürlüğünü sergileyen imgeleyen bilinç bunu çeşitli yollarda yapabilir. Örneğin, nesnesini varolmayan birşey olarak konutlayabilir. Bununla birlikte, Sartre tıpkı algının anlığın dışındaki nesnenin yerine duran ansal bir içeriği değil ama aşkın olarak konutlanan bir nesneyi niyetlemesi gibi, imgeleyen bilincin de imge olarak imgeden çok bir nesneyi

niyetlediğini ileri sürmekle ilgilenir. Hiç kuşkusuz ilk-düzen [= düşünme-öncesi] imgeleyen bilinç üzerine düşünebiliriz ve uygun olsun ya da olmasın 'Bir imgem var' diyebiliriz: Ama ilk-düzen imgeleyen bilincin kendisinde imge niyetlenen nesne değil ama bilinç ve nesnesi arasındaki bir ilişkidir. Sartre'ın demek istediğini en iyi örnekleyecek durum olgusal olmasına karşın burada bulunmayan bir arkadaş olan Peter'i bulunuyor olarak imgelemem olacaktır. Bilincin nesnesi Peter'in kendisidir, olgusal Peter'dir; ama onu bulunuyor olarak imgelemek teyimdir, ve bu imge ya da resim yalnızca kendimi Peter ile ilişkilendirmenin ya da onu benim için bulunuyor kılmanın bir yoludur. Düşünme hiç kuşkusuz imge ve olgusalılık arasında ayırım yapabilir; ama edimsel ilk-düzen imgeleyen bilinç Peter'in kendisini niyetler ya da nesnesi olarak alır; bu bilinç 'Peter'e ilişkin imgesel bilinçtir.'²⁵ Karşı çıkılabilir ki, bu yorum çizgisi, şimdi sözü edilen türde durumlar açısından geçerli olsa da, imgeleyen bilincin Sartre'ın deyimiyle hayalet nesnelere olgusal olmayan bir karşı-dünyasını özgürce yarattığı durumlarda pek geçerli olmayacaktır—bir dünya ki olgusal dünyadan bir kaçı, onun bir olumsuzlanmasını temsil eder.²⁶ Böyle durumlarda bilinç imge ya da imgeler niyetlemez mi? Sartre için her ne olursa olsun imge olarak imgeyi düşünme yoluyla oluşturan şey düşünen bilinçtir. Edimsel olarak imgeleyen bilinç için imge bilincin olgusal-olmayan bir nesneyi var-olmayan olarak konutlama yoludur. İmgeyi bir imge olarak konutlamaz (bu düşüncenin yaptığı şeydir); olgusal-olmayan nesnelere konutlar. Sartre bu olgusal-olmayan 'dünya'nın 'olgusal-olmayan olarak, etkin-olmayan olarak'²⁷ varolduğunu söylemeyi kabul eder; ama var-olmayan olarak konutlanan açıktır ki yalnızca konutlanmış olarak 'varolur.' Eğer bir kurgu yaratisını düşünürsek, bunun olgusal-olmayan dünyasının ancak konutlama edimi yoluyla ve bu edimde varolduğunu görebiliriz; ama ilk-düzen bilinçte dikkat bu dünyaya, imgesel kişilerin söylediklerine ve yaptıklarına yöneliktir, imgeler olarak imgelere, eş deyişle, anlıktaki ruhsal kendiliklere değil.²⁸

Duygular üzerine kitabında Sartre duygusal bilincin niyetselliği üzerinde diretir. 'Duygusal bilinç ilkin *dünyanın* bilincidir.'²⁹ İmgeleyen bilinç gibi, kendi karakteristikleri vardır.

Örneğin, dünyayı ayırımsamanın duygusal yolu 'dünyanın bir dönüştürülmesidir,'³⁰ bir büyü dünyasının belirlenimci nedensellik dünyası ile değiştirilmesidir, gerçi bu hiç kuşkusuz somut bir değiştirme olmasa da. Ama her zaman niyetseldir. Korkan bir insan *birşeyden* ya da *birinden* korkar. Başkaları korkusu için hiçbir nesnel zemin olmadığını düşünebilirler. Ve kendisi daha sonra düşünerek 'herşey bir yana, korkacak birşey yoktu' diyebilir. Ama eğer korkuyu gerçekten duymuşsa, ilk-düzen duygusal bilinci hiç kuşkusuz birşeyi ya da birini niyetlemiştir, üstelik bu bulanık olarak tasarılanmış olsa bile. 'Duygu dünyayı ayırımsamanın belli bir yoludur'³¹; ve birinin nesnelere ya da kişileri taşımadıkları niteliklerle donatabilmesi ya da bir kimsenin anlatım ya da söz ya da eylemlerinde kötü bir imlem okuyabilmesi bu olguyu değiştirmez. Duygusal imlemin bir şey ya da kişi üzerine yansıtılması açıkça şeyin ya da kişinin bilinç nesnesi olarak niyetlendiğini belirtir. *L'imaginaire*'de Sartre aynı temel noktayı yineler. Paul'a nefret duymak 'Paul'un nefret edilebilir olarak bilincidir';³² düşünen bilinci ilgilendiren şey nefret bilinci değildir. Duygu teması *Varlık ve Hiçlik*'teki kesimlerde de sürdürülür.

Görmüştük ki Sartre düşünme-öncesi bilinç ve düşünen bilinç arasında ayrım yapar. Örneğin Peter'i sevmek kendimi Peter'i seviyor olarak düşünmem ile aynı edim değildir. İlk durumda Peter'in kendisi niyetsel nesne iken, ikinci durumda Peter'i-seven-kendim niyetsel nesnedir. Öyleyse Sartre'ın özbilinci ilk-düzen ya da düşünme-öncesi bilince eşlik etmiyor olarak görüleceği bir yolda düşünme düzeyine sınırlandırmayı sınırlamadığı sorusu doğar. Bu soruyu yanıtlamak için 'Ben'in aşkınlığı üzerine 1936 denemesine dönebiliriz.

Bu denemede Sartre 'bilincin varoluş kipi kendinin bilincinde olmaktır'³³ der. Ve eğer bu bildirim kendi başına alırsak, özbilincin düşünme-öncesi bilince ait olduğu sonucu çıkıyor görünür. Ama Sartre hemen bilincin ancak aşkın bir nesnenin bilinci olduğu ölçüde kendinin bilinci olduğunu ekler. Düşünme-öncesi bilinç durumunda bu demektir ki söz gelimi bir masanın bilincine gerçekten de her zaman kendinin bilinci eşlik eder (masanın bilinci deyim yerindeyse bilinçli bilinçtir ve öyle olmalıdır): ama düşünme-öncesi bilincin özsel bir

özelliği olan ‘öz-bilinç,’ Sartre’ın jargonunda, ‘Ben’ açısından konutsal-olmayan [*non-positional*], savsal-olmayan [*non-thetic*] birşeydir. Bir örnek durumu aydınlatılabilir. Özellikle güzel bir gün batımını seyretmekte olduğumu varsayalım. Bilinç bütünüyle niyetsel nesneye yöneliktir; bu bilinçte ‘Ben’ için hiçbir yer yoktur. Öyleyse terimin olağan anlamında hiçbir öz-bilinç yoktur, çünkü ‘Ben’ bir nesne olarak konutlanmamaktadır. Yalnızca gün batımı bir nesne olarak konutlanır. ‘Ben’in konutlanması düşünme düzeyinde doğar. Gün batımının bilincini niyetsel bir nesneye çevirdiğim zaman ‘Ben’ konutlanır. Başka bir deyişle, ‘kendim’ (düşünen) bilinç için bir nesne olarak doğar.

Öyleyse Sartre’a göre fenomenoloji için temel veri düşünme-öncesi bilinçtir ki, bunda ‘Ben’ ya da düşünen bilinç ortaya çıkmaz. Ama hiç kuşkusuz düşünme-öncesi bilinç söz konusu olduğunda, onu nesnellestirmeksizin, onu bir niyetsel nesneye çevirmeksizin düşünemeyiz ya da üzerine konuşamayız. Ve bu düşünsel bilinçte ‘Ben’ ve dünya birbirlerine bağılılık olarak koyulurlar. ‘Ben’ tüm bilinç durumlarımın, deneyim ve eylemlerimin ona yüklendikleri birlik olarak konutlanan, ve ayrıca bilincin öznesi olarak konutlanan ‘kendim’dir, örneğin ‘Peter’i imgeleyen kendim’ ya da ‘Mary’yi seven kendim’ durumunda olduğu gibi. Dünya tüm bilinç nesnelere ideal birliği olarak konutlanır. Husserl’in aşkınsal ‘Ben’i dışlanır ya da bastırılır, ve Sartre bu yolla Husserl’i idealizme dek izlemekten kaçınabildiğini düşünür.³⁴ Kendi düşünce çizgisi ayrıca Descartes’ın dışsal dünyanın varoluşunu tanıtlama sorunundan kaçınabilmesini de sağlar. Düşünen bilinç için ‘Ben’ ve dünya bağılılık içinde, aşkınsal nesnesi ile ilişkisi içindeki özne olarak doğarlar. Özneyi yalıtma ve onu sanki yalıtılma içinde sunulan bir veri imiş gibi görmek yanlıştır. Dünyayı ‘kendi’den çıkarsamak zorunda değildir, ne de ‘kendi’yi dünyadan: Bunlar bağılılık içinde birlikte doğarlar.

Tüm bunlar genellikle varoluşçuluk ile birlikte düşündüğümüz herşeyden oldukça uzak görünebilirler. Ama Sartre’a realist bir temeli, aşkın nesnesi ile ilişki içindeki ‘kendi’yi sağlarlar. Dahası, nesnenin ‘kendi’ tarafından yaratılması ya da ‘kendi’nin nesnesi tarafından yaratılması gibi birşey söz

konusu olmasa da (çünkü birlikte bağlaşımlaşım içinde konutlanırlar), 'kendi' türevseldir, yalnızca düşünen bilinç için, eş deyişle, düşünme-öncesi bilinç üzerine düşünen bilinç için ortaya çıkar. 'Kendi' bilincin bir kutbu olarak ilk-düzen bilincin arkatasarından ortaya çıkar ya da çıkarılır. Böylece Sartre'ın 'kendi'yi türevsel ya da geçici olarak çözümlemesi için yol açılır. Dahası, 'Ben' birlik noktası ve kişinin tüm deneyim, durum ve eylemlerinin kaynağı olarak konutlandığı için, insan için bilincin sınırsız özgürlüğünü ya da kendiliğindenliğini kendinden gizlemeye ve düzenli davranış kalıplarını sağlama bağlayan dayanıklı bir 'kendi' düşüncesine sığınmaya çalışmak olanaklıdır. Sınırsız özgürlükten korkarak, insan eylemlerini geçmişin deyim yerindeyse 'kendi'ye ya da 'Ben'e pıhtılaşmış olarak düşünülen belirleyici nedenselliğine yüklemeye yoluyla sorumluluğundan kaçınmaya çalışabilir. Ve o zaman 'kötü inanç' içindedir—bir konu ki Sartre üzerinde durmayı sever.

Bununla birlikte, bu düşünceleri irdelemenin en iyi yolu onları Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'teki özbilinçli özneyi ve Varlığını çözümlemesinin bağlamında izlemek olacaktır. Çözümleme gerçekten de karışıktır. Ama Sartre'ın bir oyun yazarı ve romancı olarak iyi tanınıyor olması olgusu verildiğinde, yalnızca bir sanatçı değil ama ciddi ve dizgesel bir felsefeci de olduğunu açıkça belirtmek yararlı olacaktır. Hiç kuşkusuz örneğin Spinoza'da görüldüğü gibi matematiksel bir model üzerine kurulu bir dizgenin yaratıcısı değildir. Gene de varoluşçu felsefesi belli temel düşüncelerin dizgesel bir gelişimi olarak görülebilir ve hiç kuşkusuz yalnızca izlenimci görüşlerin bir bitiştirilmesinden oluşmaz.

3. Fenomenal Varlık ve Kendinde-Varlık

Bilinç, gördüğümüz gibi, Sartre için *birşeyin*, kendisinden başka birşeyin bilincidir ve bu anlamda aşkındır. Aşkın nesne bilince ya da bilinç için görünür (*appear*) ve böylece bir fenomen (*phenomenon*) olarak betimlenebilir. Bununla birlikte, bu betimlemeyi fenomenal nesnenin temelde yatan bir olgusallığın ya da görünmeyen bir özün görüngüsü (*appearance*) olduğu yolunda yorumlamak yanlış olacaktır. Şimdi önünde

otururken ayırmsadığım masa gizli bir numenin ya da kendisinden ayrı bir olgusallığın görüngüsü değildir. ‘Fenomenal varlık kendini belirtir, varoluşunu olduğu gibi özünü de belirtir.’³⁵ Aynı zamanda açıktır ki masa verili bir ayırmsama ya da bilinç ediminde bana burada ve şimdi görünenden daha çoğudur. Eğer görüngüsü fenomenal masa olan gizli ya da görünmeyen bir olgusallık yoksa, ve eğer aynı zamanda masa yalnızca tek bir bireysel görüngü ya da beliriş ile eşitlenemiyorsa, o zaman belirişlerinin dizisi ile eşitlenmelidir. Ama olanaklı görüngüler dizisi için hiçbir sonlu sayı saptayamayız. Başka bir deyişle, görüngü ve olgusallık arasındaki ikiliği yadsıyarak bir şeyi görüngülerinin bütünlüğü ile özdeşleştirsek bile, bu bizi doğrudan doğruya Berkeley’in ‘varolmak algılanmaktır’ görüşüne götürmez. ‘Görünenin varlığı yalnızca görüldüğü sürece varolmaz.’³⁶ Ona ilişkin bilgimizi aşar ve böylece ya da trans-fenomenaldir. Ve Sartre’a göre böylece önümüze fenomenin trans-fenomenal varlığına yönelik incelemenin yolu açılmış olur.

Eğer kendini bilince sergileyen varlığın [*being*] kendinde ne olduğunu sorarsak, Sartre’ın yanıtı Parmenides’in felsefesini anımsatır: ‘Varlık vardır. Varlık kendindedir. Varlık varlık olandır.’³⁷ Varlık saydamsızdır [*opaque*], kütlelidir [*massive*]: Yalnızca vardır. Varolanın [*the existent*] temeli olarak, yadsınmaz. Bu tür sözler kendi başlarına alındıklarında belki de biraz kafa karıştırıcıdır. Bununla birlikte, bir masayı düşünelim. Başka birşey değil ama bir masa olmakla, şu değil ama bu amaç için uygun olmakla vb. başka şeylerin dışında durur. Ama bilinç için bir masa olarak görünmesinin nedeni sözcüğün tam anlamıyla insanların ona belli bir anlam vermeleridir. Başka bir deyişle, bilinç onu bir masa olarak görünür kılar. Eğer kitap ve kağıtlarımı üzerine yaymayı ya da üzerinde bir yemek hazırlamayı istersem, açıktır ki öncelikle bir masa olarak, belli amaçları yerine getirmenin bir aracı olarak görünür. Başka durumlarda bilince öncelikle yakılabilecek birşey, altında saklanacak sağlam bir nesne, saldıran birinden kaçmayı önleyen bir engel, güzel ya da çirkin bir nesne olarak görünebilir (bilinç tarafından görünür kılınabilir). Bilinç ile ilişki içinde belli bir anlam ya da imlemi vardır. Bununla birlikte, bundan bilincin

nesneyi yarattığı sonucu çıkmaz. Nesne yadsınamayacak bir yolda vardır. Ve ne ise odur. Ama araçsalcı bir anlam kazanır, yalnızca bilinç ile ilişki içinde şu değil ama bu tür bir şey olarak arkatasarından öne çıkar.

Genel olarak, araçsal imlemleri ile karşılıklı ilişki içindeki şeylerin bir dizgesi olarak düşünülen dünya bilinç için görünür kılınır. Sartre şeylere belli bakış açılarının ve amaçların terimlerinde anlam yükleme kuramında Martin Heidegger'den uyarı alır. Ve bunun yapılış yoluna ilişkin kuramını geliştirirken Hegel'in varlık ve yokluk eytişimini tartışır. Sartre için varlık kendinde mantıksal olarak yokluğa önseldir ve onunla özdeşleştirilemez; ama örneğin masa bir olumsuzlama yoluyla masa olarak oluşturulur. Bir masadır, başka birşey değil. Varlığın içerisindeki tüm ayırma bilince bağlıdır, ve bilinç birşeyi arkatasarından ayırarak ve bu anlamda arkatasarı olumsuzlayarak görünür kılar. Uzaysal ve zamansal ilişkiler açısından da aynı şey söylenebilir. Bir şey karşılaştırma ve ilişkilendirme edimindeki bir bilinç ile ilişki içinde 'yakın' ya da 'uzak' olarak görünür. Benzer olarak, bu olayın şu olaydan 'sonra' olması da bilinç içindir. Yine, Aristoteles'in gizlilik ve edim arasında gördüğü ayırım ancak bilinç yoluyla ve bilinç için doğar. Örneğin masanın gizil olarak yakılabilecek birşey olması bilinç içindir. Bilinçten ayrı olarak, masa yalnızca ne ise odur.

Kısaca, dünyanın ayrı ve karşılıklı olarak ilişkili şeylerin anlaşılır bir dizgesi olarak görünmesi bilinç içindir. Eğer bilincin dünyayı görünür kılmadaki etkinliğine bağlı olan herşeyi uzaklaştıracak olursak, geriye kendinde-varlık (*l'en-soi*, 'kendinde'), saydamsız, kütleli, ayırmaşmamış birşey, bir bakıma evrenin görünür kılınmasını sağlayan bulutsu arkatasar kalacaktır. Bu varlık kendinde, Sartre'a göre, enson temeldir, yalnızca oradadır. 'Nedensiz ve zorunluksuzdur.'³⁸ Bundan varlığın kendinin nedeni (*causa sui*) olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü bu anlamsız bir kavramdır. Varlık yalnızca vardır. Bu anlamda varlık, Sartre'ın *Bulanıtı* adlı romanında dediği gibi, çok fazladır, *de trop*dur.³⁹ Bu yapıtta Bounville'de belediye bahçesinde oturan Roquentin çevresindeki şeylerin ve kendisinin varlıklarının fazlalık ya da gereksiz oldukları izlenimini taşır. Başka bir deyişle, olmaları için hiçbir neden yoktur. 'Varolmak yalnızca

*orada olmaktır.*⁴⁰ Kendinde varlık olumsaldır, ve bu olumsuzluk zorunlu bir varlığa gönderme ile açıklanarak yenilebilecek olması anlamında bir ‘dış görünüş’ değildir. Varlık türevsel ya da indirgenebilir değildir. Yalnızca vardır. Olumsuzluk ‘saltığın kendisidir ve bu nedenle bütünüyle gereksizdir.’⁴¹ ‘Yaratılmamış, var olma nedeninden yoksun, bir başka varlık ile ilişkiden yoksun olarak, kendinde varlık sonsuza dek gereksizdir.’⁴²

Yeterince açıktır ki değişik bakış açıları vardır ve şeyler değişik insanlara değişik olarak görünebilirler. Ve şeyleri belli yollarda ya da belli yanlar altında görünür kılanın bilinç olduğu bildirimini anlaşılabilir bulabiliriz. Dağcıya ya da dağcılık adayına bir dağ belli özellikler içinde görünürken, ona tırmanma gibi bir niyeti olmayıp da onu uzaktan estetik olarak seyreden biri için daha başka özellikler öne çıkacaklardır. Ve eğer her bilincin nesneyi kimi yanları olumsuzlayarak ya da puslu bir arkatasara sürerek belli yanlar altında ya da belli bir yolda görünür kıldığından söz etmek istenirse, bu konuşma yolu anlaşılabilir, üstelik biraz yapmacık görünse bile. Yine, insanların ortak çıkar ve amaçlarının olması ölçüsünde, şeyler onlara benzer yollarda görünürler. İnsanlardan şeylere anlam yüklüyor olarak söz etmek yersiz değildir, özellikle bir araçsal anlam durumu söz konusuysa. Ama Sartre bu düşünce çizgisini pek çok kimsenin onu izlemeye hazır olduğu sınırın ötesine götürür. Örneğin, onun görüşünde şeyler arasındaki ayrımların bilince bağlı olduğunu, çünkü ayırdetme edimine (Sartre’in terminolojisi ile, olumsuzlama, ya da bunun şu olduğunu yadsıma edimine) bağlı olduğunu belirtmiştik. Açıktır ki bu bir anlamda doğrudur. Bilinç olmaksızın hiçbir ayırdetme olamaz. Aynı zamanda birçok insan belki de anlığın kendinde ayrımsız olanda ayrımları belirtme işine sınırlı olmadığını, ama nesnel ayrımları tanıyabildiğini ileri sürmeyi isteyecektir. Ve eğer Sartre bunu kabul etmeyecek olursa, kendinde varlığı sunduğu yolda sunabilmek için düşünce çizgisini idealizm olarak gördüğü alana düşmeksizin onun için olanaklı olduğu ölçüde ilerlettiği izleniminden kaçınmak güçtür. Hiç kuşkusuz, Roquentin’in Bounville bahçelerinde yaşadığı söylenen türde izlenimin ya da deneyimin olabileceğini yadsımanın hiçbir gereği yoktur. Ama bundan ne olursa olsun Sartre’in

bu tür izlenimden gerçekten çıkardığı varlıkbilimsel vargıları çıkarmada aklanabilir olduğu sonucu çıkmaz. Gerçekten de *Varlık ve Hiçlik*'te niçin varlığın olduğunu sormanın anlamdan yoksun bir soru sormak olduğunu, çünkü varlığı öngerektirdiğini ileri sürer.⁴³ Ama bu bildirimde bulunurken açıktır ki varlıklara göndermede bulunuyor olamaz. Çünkü varlıkları varlıklar olarak, eş deyişle birbirlerinden ayrı olarak görünür kılanın bilinç olduğunu daha önceden söylemiştir. Belki de niçin varlığın olduğunu sormanın anlamsız olduğunu ileri sürmektedir, çünkü varlık tam olarak bildirdiği gibidir, *de trop*dur, 'salt oradadır.' Hiç kuşkusuz 'niçin' sözcüğünün kullanımında içerilen varsayımlar açısından doğan güçlükleri ortaya sürebilirdi. Ama gerçekte yaptığı şey 'niçin varlık vardır?' sorusuna varlığı öngerektirdiği zemininde izin vermemesidir. Sorunun bu zeminde nasıl dışlanabileceğini anlamak güçtür, eğer sözü edilen varlık trans-fenomenal ve enson varlık olarak, Saltık olarak anlaşılıyorsa. Sartre gerçekten de başka görüşlere karşı uslamlama yapmaktadır. Tanrıtanırcılığı eleştirisi konusunda daha sonra birşeyler söylenecektir. Ama kendi görüşü nesnede bilince bağlı olduğunu düşündüğü herşeyi uzaklaştırmanın ya da soyutlamanın ve daha sonra arta kalanı Saltık olarak, saydamsız ve kendinde anlaşılmaz *l'en-soi* olarak bildirmenin sonucu olarak görünür.

4. Kendi İçin Varlık

'Kendinde' (*l'en-soi*) kavramı *Varlık ve Hiçlik*'teki iki anahtar kavramdan biridir. Öteki anahtar kavram bilinç kavramıdır, 'kendi-için'dir (*le pour-soi*). Ve çalışmanın büyük bölümünün bu ikinci temaya ayrılmış olması çok şaşırtıcı değildir. Çünkü eğer kendinde varlık saydamsız, kütleli, kendine-özdeş ise, açıktır ki üzerine söylenebilecek çok az şey vardır. Bundan başka, bir varoluşçu olarak Sartre birincil olarak insan ile, ya da sevdiği bir deyimle, insan olgusalılığı ile ilgilenmektedir. İnsan özgürlüğü üzerinde diredir, ve bu hiç kuşkusuz felsefesine özseidir; ve özgürlük kuramı 'kendi-için'i' çözümlemesi üzerine dayanır.

Bir kez daha, tüm bilinç *birşeyin* bilincidir. Neyin? Görün-

düğü biçimiyle varlığın. Bu durumda öyle görünür ki bilinç varlıktan başka birşey, eş deyişle yokluk olmalı, kendinde varlığın bir olumsuzlaması ya da yoksanması yoluyla doğuyor olmalıdır. Sartre bu konuda açıktır. Kendinde varlık yoğun, kütleli, doludur. 'Kendinde' hiçbir yokluk barındırmaz. Bilinç olumsuzlamanın ya da yoksamanın [*nihilation*] getirilmesini sağlayandır. Doğasının kendisi yoluyla, bilinç varlıktan uzaklaşmayı ya da ayrılmayı içerir ya da bu ayrılmanın kendisidir, gerçi onu varlıktan ayırmanın ne olduğu sorulduğunda yanıt yalnızca 'yokluk' olabilecek olsa da. Çünkü araya giren ya da ayıran hiçbir kendilik yoktur. Bilincin kendisi varlık-olmayandır, ve etkinliği, Sartre'a göre, bir yoksama sürecidir. Bu kağıt parçasını ayırımsadığım zaman, kendimi ondan uzaklaştırırım, kağıt olduğumu yadsırım; ve kağıdı görünür kılar, onu arkatasarından öne çekerim, ve bunu onun başka birşey olduğunu yadsıyarak, başka fenomenleri yoksayarak yaparım. 'Hiçliği dünyaya getiren varlık öyle bir varlıktır ki, onda, kendi varlığında, varlığının hiçliği sorusu vardır: *Hiçliğin dünyaya getirilmesini sağlayan varlık kendi kendisinin hiçliği olmalıdır.*'⁴⁴ 'İnsan hiçliğin dünyaya gelmesini sağlayan varlıktır.'⁴⁵

Sartre tarafından kullanılan dil açıkça karşı çıkılabilir bir dildir. Bilincin kendi hiçliği olduğu söylenir; ama ondan bir varlık olarak da söz edilir, ve eğer ona yüklenen etkinliği uyguluyor olarak betimlenecekse gerçekten de bu yolda söz edilmelidir. Hiç kuşkusuz, Sartre'ın bilince bir yoksama süreci yüklemekle ne demek istediğini anlamak oldukça kolaydır. Eğer dikkatimi bir sergideki tikel bir tablo üzerinde yoğunlaştırırsam, başkalarını belirsiz bir arkatasara sürerim. Ama niyetsel eylemde içerilen olumlu etkinlik de eşit ölçüde ya da daha da çok vurgulanabilir.⁴⁶ Gene de, eğer kendinde varlığın Sartre'ın dediği gibi olduğunu kabul edersek, ve eğer varlık bilincin nesnesi olarak görünür kılınırsa, varlığın bilincinin Sartre'ın sözünü ettiği uzaklaşmayı ya da ayrılmayı, ve bu durumda yokluğu içermesi gerekecektir. Eğer dile karşı çıkacak olursak, ki pekala çıkabiliriz, o zaman kullanımına götüren öncülleri irdelememiz yerinde olacaktır.

Bilinç nasıl doğar? Eğer Sartre tarafından betimlendiği gibiyse, kendinde varlığın ne olursa olsun herhangi birşeye, gi-